

Vinkenstraat en 'vinken' in Nistelrode

door H.A.M. van Grinsven

De TV-uitzending van 7 juni 2019 van het huishoudjournalistieke informatieve programma Keuringsdienst van Waarde ging over de slavink. De slavink, een beetje gehakt gerold in een lapje spek. Al jaren te vinden in het 'vlugklaar' schap van de supermarkt. Maar waar komt die Nederlandse klassieker vandaan en wie gaf hem zijn merkwaardige naam? En dan is er ook nog de blinde vink. Niet van varkensvlees maar van rund. De Keuringsdienst zocht naar de herkomst van dit populaire vleesproduct en ontdekte hoe een kleine vogel model stond voor een ingepakte gehaktstaaf.

De blinde vink of slavink is geen vogel. Maar daar moet het wél op lijken. Vroeger at men namelijk gewoon vinken. Een krokant gebraden vinkje was de kroket van de achttiende en negentiende eeuw. Een geliefde snack, al dan niet met een reepje spek eromheen. De vinkenjacht had tussen de 15de en de 20ste eeuw zelfs een belangrijke plek in de Nederlandse cultuur. Geen vink was veilig. Vóór de middeleeuwen was het heel normaal om vinken te eten. Vervolgens leek het de adel leuk om erop te jagen voor de sport, en toen zij interesse verloren, werd het een volks brede activiteit. Zo veranderde het doel van de vinkenvangst ná de middeleeuwen van consumptie, naar een sport, tot uiteindelijk het houden van de vink als zangvogel.

De vinkenvangst vond plaats in de herfst, met name in de maand september. Het moment waarop miljoenen vogels uit Scandinavië, de Baltische staten en uit Rusland via Nederland naar het zuiden vliegen om daar te overwinteren. Het lokken en vangen van de vogels gebeurde met netten op speciaal aangelegde vinkenbanen. Een veelgebruikte methode om vinken te vangen was door twee lange netten op de grond te leggen aan een touw. Trek je dan aan het touw, dan slaan de netten dicht en zitten de vogels ertussen. Bij deze netten werden 'blinde vinken' neergezet. Dit waren vinken met een blinddoek op of vinken waarbij, via een hete breinaald, de ogen waren uitgestoken. De zang van blinde vogels die hun soortgenoten niet zien is anders en het ging er om dat zij met hun zang andere vinken weten te lokken.

Van de vinken die gevangen werden, werd de borst in geduwd om ze dood te maken. Ze werden meestal zonder kop verder verwerkt tot het eindproduct. Daarna werden ze op een spies geregen om gemakkelijk te vervoeren. Als ze als zangvogel gehouden zouden worden, werden ze natuurlijk niet zo gehavend.

Rijke lieden vingen niet zelf de vogels, daarvoor hadden ze bekwaam personeel in dienst. Wel was het een leuk tijdverdrijf en gingen ze graag kijken, verscholen in het vinkenhuisje, waar ze ademloos toekeken. Toeschouwers moesten muisstil zijn om de vogels niet op te schrikken. Wie toch lawaai maakte, moest voor straf trakteren op wijn.

Vinken vangen was een soort sport die flink wat geld kostte, zodat je met een paar banen goede sier kon maken in je vrienden- en kennissenkring. Het 'vinken' was met name in Bloemendaal en omgeving bijzonder populair, waar in de periode 1760 - 1860 zo'n 54 banen waren. Duizenden vogels vonden daar jaarlijks de dood. Per baan welteverstaan. De meeste vogels verdwenen in de maag, maar er werden ook wel vogels gevangen om hun leven te slijten in een kooitje. Ook dienden ze wel als versiering op dameshoeden.

Vinken waren een heerlijke lekkernij. In 1912 werd de vinkenjacht (en alle andere zangvogels) in Nederland officieel verboden in de wet Natuurbescherming. Dit besluit had voornamelijk te maken met het beschermen en in stand houden van de vogelpopulatie. En omdat er toen amper meer op ze gejaagd werd, ging het volk hier rustig mee in het verbod. In zuidelijker landen als België en Zuid Frankrijk staan vogeltjes nog wel op het menu.

Alleen de 'blinde vinken' van de slager zijn hier nog toegestaan. Naar analogie van deze 'blinde vinken' maakte Nederland in 1952 ook kennis met de 'slavink', een rolletje gehakt met spek eromheen dat op een gebraden vinkje leek. Dit vleesproduct – bedacht door slager Ton Spoelder uit Laren – werd met sla geserveerd en ontleende daaraan zijn naam 'slavink'.

De vinkenbanen zijn inmiddels opgeslokt door het landschap. Maar 'het vinken' leeft nog voort in tal van uitdrukkingen:

Een vinkenbaan bestond uit een vinkershuisje, met een rechthoekig veldje van ongeveer 30 x 8 meter, de zogenoemde druij. Rond het veld stonden bomen om de overvliegende vogels te lokken. Ook lagen er flinke zandwallen om luwte op het veldje te krijgen. Op het veld lag het druijnet, bestaande uit twee 'deuren'. Deze tegen elkaar inslaande netten waren gespannen tussen stokken, die met een scharnierend deel aan de grond vastzaten. Die scharnierende stokken noemde men 'lurven'. Op de druij moest de vinkersbaas het dichtgeslagen net eerst bij de lurven pakken om het weer open te leggen. Daar komt de uitdrukking 'iemand bij de lurven pakken' vandaan, iemand stevig vastpakken.

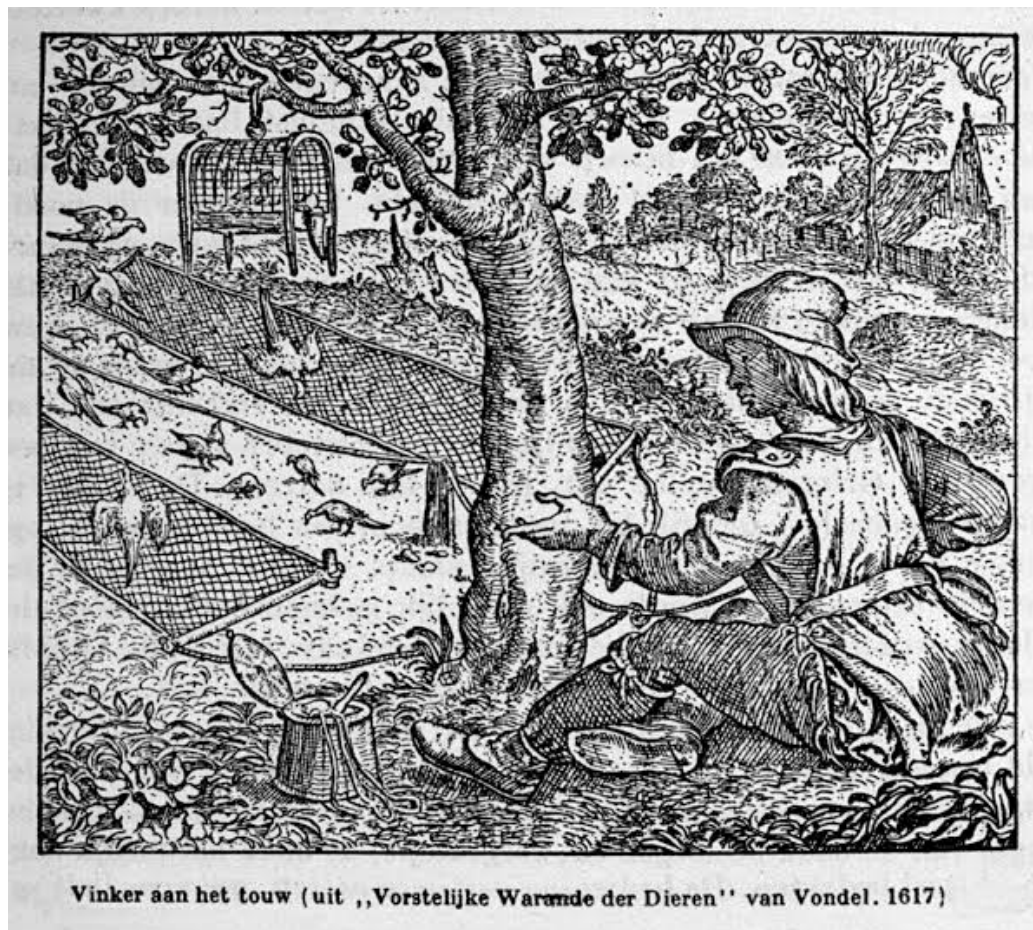
Tussen en naast de netten stonden lokvogels opgesteld. Ze zaten in kooitjes of liepen rond aan een kettinkje of een leren tuigje. De vinkersbaas zat op een trekbank, zodat hij met zijn hele gewicht achteruit kon hangen om de zware netten dicht te slaan. Dat was altijd een spannend moment: wanneer sloeg je de netten dicht? Daar komen de uitdrukkingen 'je slag slaan' en 'op het vinkentouw zitten' vandaan.

Als de vogel voor consumptie was bedoeld, werd na de vangst met duim en wijsvinger het vogelkopje ingedrukt. Dat heeft de uitdrukking 'de kop indrukken' opgeleverd, snel aan iets een eind maken. Het woord 'luistervinken' is ook hiervan afgeleid. Men zette lokvinken in, vaak geblindeerd met een kapje ('blinde vinken'), die om het hardst zongen en daarmee andere vinken lokten. Sommige vinken, geïntimideerd door hun soortgenoten, gaven het zingen uiteindelijk op: dat waren dan de 'luistervinken'. De lokvogels moesten hun soortgenoten naar de grond lokken door middel van zang. Maar hoe kreeg je ze aan het zingen midden in de herfst? Dat gebeurde door de vinken in een voorjaarsstemming te brengen met een omgekeerd dag-nacht ritme in een kooi met donkere gordijntjes. Midden in de zomer werden de kooien steeds langer verduisterd. Door de gordijntjes in augustus steeds ver open te schuiven, gingen de vogels in september zingen in de veronderstelling dat het voorjaar was. Ook werden ze blind gemaakt omdat de vinkers dachten dat ze daardoor beter gingen zingen. Er werd een warme naald bij het oog van het diertje gehouden. Als de vogel vanwege de hitte de oogleden toekneep werd de naald op de samengeknepen oogleden gehouden zodat ze aan elkaar werden geschroeid. Daarna konden ze nog wel een beetje licht en donker onderscheiden.

De lokkers werden in kooitjes vlakbij het veld gezet, of zaten op de wip, een stokje dat vanuit het vinkershuisje met behulp van een touw schuin omhoog werd getrokken. Aan het einde van de stok zat een vogel vast met een touwtje. Door de ruk aan de wip schoot de vogel omhoog en fladderde weer naar beneden. Die ruk kwam altijd onverwacht. Bij 'op de wip zitten' weet je dus nooit van tevoren wanneer je van je plek of baan wordt beroofd.

Al deze inspanningen leverden uiteindelijk een smakelijk hapje op. Ontdaan van veren en ingewanden werden de vogeltjes gebraden in de koekenpan tot ze zo krokant waren dat ze met skelet en al konden worden gegeten. Met een goed glas wijn erbij was het smullen geblazen.

Als je op het vinkentouw zit, ben je klaar om aan de slag te gaan. Je bent zeer alert en ongeduldig wacht je om in actie te komen of om iets te zeggen. De Vlaamse variant van het gezegde is 'op vinkenslag zitten'. Dit gezegde, evenals 'de kop indrukken', 'een goede slag slaan' en het woord 'luistervink', komen allemaal uit de jacht op vinken die in Nederland eeuwenlang een populair tijdverdrijf was.

Figuur 1 Op het vinkentouw zitten – Afbeelding Collectie Henk Boudewijns

De vinkers vingden de vogels met name tijdens de najaarstrek van september tot november. De aantallen waren aanzienlijk. Bijgehouden statistieken van een vijftiental vangstplekken in de huidige provincies Zuid- en Noord-Holland – onder meer bij Wassenaar, Bloemendaal en Den

Haag – duiden erop dat tussen 1739 en 1911 ruim anderhalf miljoen vinken zijn gevangen. De registraties zijn echter lang niet compleet, dus het moeten er veel meer zijn geweest.

Met name september, herfstmaand en maand van de fruitoogst, was in vroeger eeuwen ook de maand van de vogelvangst. De vogeltrek komt dan op gang en de eerste najaarstrekvinken of ‘Septembertjes’ verschijnen; de hoogste tijd dus om op het vinkentouw te gaan zitten, zoals de zittende man op deze maandprent uit ca 1700 van Casper Luyken.

Figuur 2 Casper Luyken, September, ca. 1700; Ingekleurde prent uit een serie van 12 prenten van de maanden van het jaar.

Precies volgens de huidige betekenis van deze nog steeds gebruikte uitdrukking, zit die man, loerend door een gat in de schutting, ongeduldig en gespannen te wachten op het moment dat er voldoende vogels op de netten zijn neergestreken en hij deze kan dichtslaan door aan de daaraan verbonden touwen te trekken.

De staande man wordt volgens het eronder staande gedicht wijzer geacht. Hij luistert liever naar de ‘hofkapel van de lucht’, bestaande uit de zoete wijsjes van de mezen en het slaan van de nachtegaal, in plaats van deze vogels te vangen.

Vinkenstraat

Geboren ben ik in Nistelrode. In mijn jeugd was het bevolkingsregister in de gemeente Nistelrode, met de kernen Nistelrode, Vorstenbosch nog in wijken ingedeeld. In de volksmond waren ook al namen van gehuchten en uithoeken gangbaar. Ad de Laat, onze plaatselijk troubadour, bezingt de 4 uithoeken van ons dorp in zijn lied “Nisseroi”... tussen Donzel en Menzel, tussen de Loo en de Rekt. “

Mijn ouders woonden met hun gezin “Achter op het gehucht Donzel of Donsel”, op A61 om precies te zijn. Op oudere kaarten komen we onze straat tegen als “Het Kruipgat”. Later kregen de zijwegen van Donzel een eigen straatnaam. Achter op Donzel werden dat ’t Hoekske, Middelpad en Vinkenstraat. De Middelpad is bij de ruilverkaveling gedeeltelijk aan de wegenlegger onttrokken. Wat mij verder bij mijn onderzoek opvalt op oude kaarten is dat de Weverstraat van nu, een verwijzing naar de huisnijverheid van vroeger en het plaatselijk linnen weven, eerder Doolhof werd genoemd. De naam Doolhof schoof later bij de straatnaamgeving op naar een noordelijker gelegen nog naamloze straat.

Bij ons thuis werden de termen “vurste (= voorste) hoef” en de “afferse (= achterste) hoef” gebruik waarmee, vanuit ons gezichtspunt, resp. de Middelpad en de Vinkenstraat bedoeld

werden.

Ik heb mijn moeder eens gevraagd waarom onze straat werd omgedoopt tot Vinkenstraat. Zij vertelde mij dat daar Martinus van de Laar er met zijn gezin (Donzel A59) woonde en dat hij een vinkenvanger was. Of Martinus vogels ving voor de consumptie of louter als hobby voor de zang en handel heb ik haar niet gevraagd.

Genealogische gegevens

Martinus van de Laar werd geboren in Nistelrode op 7 juni 1877 als kind van Leonardus van de Laar en Francijna Danen (1841 – 1900). Martinus trouwde in Nistelrode op 9 mei 1900 met Francisca van Oort, geboren in Nistelrode op 18 maart 1878, dochter van Johannes van Oort en Elizabeth van de Ven. Martinus en zijn vrouw overleden in Nistelrode, hij op 30 januari 1946, zij op 9 april 1948. Zij kregen samen 13 kinderen:

Francisca, geboren Nistelrode op 9 februari 1901, huwt Nistelrode 7 mei 1926 met Martinus Johannes Megens, ex Oss

Johannes, geboren Nistelrode op 22 januari 1902. Overleden in Veghel op 21 april 1981, ongehuwd.

Lambertha, geboren Nistelrode op 19 december 1903, huwt Nistelrode 29 oktober 1926 met Jacobus Hendricus Hoeks (ex Berghem)

Leonardus, geboren Nistelrode op 11 maart 1905, overleden Nistelrode 23 oktober 1961 huwt Nistelrode, met Maria van Grinsven

Petrus, geboren Nistelrode op 15 januari 1907, huwt Gemert 11 augustus 1933 met Maria van Lanen (ex Gemert)

Theodora, geboren Nistelrode op 17 april 1909, huwt Tilburg 22 februari 1933 met Heinrich Wilhelm van der Kamp

Cornelia, geboren Nistelrode op 9 maart 1911, huwt Nistelrode 5 januari 1935 Gijsbertus Arnoldus Vissers (ex Oss)

Gerardus, geboren Nistelrode op 29 oktober 1912, huwt Uden 8 mei 1936 met Johanna van de Valk (ex Boekel)

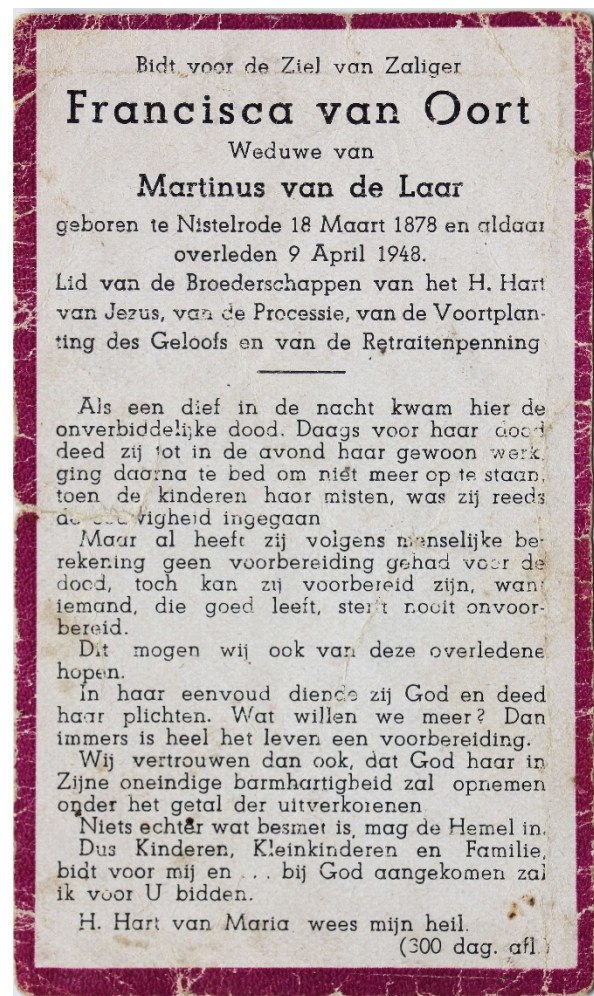
Marinus, geboren Nistelrode op 1 september 1914. Overleden Heesch 22 maart 1915.

Maria, geboren Nistelrode 4 juni 1916, huwt Tilburg 25 november 1936 met Johannes Cornelis Vermeer (ex Haaren). Bijzonderheden: Akte van erkenning van Ernst Martien van der Laar geboren te Tilburg dd 12-3-1935.

Petronella, geboren Nistelrode op 22 september 1917, huwt met Wilhelmus van der Aa

Martha, geboren Nistelrode op 4 oktober 1919, overleden te Nistelrode op 26 september 1998 huwt te Nistelrode met Albertus Vissers geboren Berlicum 21 februari 1911, overleden Nistelrode 25 juni 1979

Franciscus, geboren Nistelrode op 12 november 1920. Overleden Nistelrode 22 februari 1922

Figuur 3 Bidprentjes Martinus van de Laar en Francisca van Oort. Collectie HKK Nistelvorst

Bronnen en literatuur

Bayens, Gert; *'Pleisierig vinke' en 'lecker drinke'. De vinkenbanen van Bloemendaal*, Bloemendaal 2017

Hulspas, Cilia; De vink van lekkernij tot huisdier. Artikel bij uitzending van de Keuringsdienst van Waarde <https://www.npo3.nl/de-vink-van-lekkernij-tot-huisdier>

Koops, Enne; Op het vinkentouw zitten, luistervinken en slavinken. Artikel Historiek op de site: <https://historiek.net/vinkentouw-zitten-luistervinken-slavinken/60751/>

Klompmaker, Margot; Vinkenbanen: gebakken vink was de snack van de rijken. Artikel in Haarlems dagblad op de site: https://www.haarlemsdagblad.nl/cnt/dmf20180925_10964704/vinkenbanen-gebakken-vink-was-de-snack-van-de-rijken?utm_source=google&utm_medium=organic

Klaversma, Nel; September, maand van de vogelvangst. Artikel Historiek op de site:
<https://historiek.net/september-maand-van-de-vogelvangst/52865/>

Matthey, Ignaz, [Vincken moeten vincken locken: vijf eeuwen vangst van zangvogels en kwartels in Holland](#) (Hilversum: Verloren, 2002).

Rijswijk, Henk van; Hermans, Karel; artikel op de Cubra-site:
http://www.cubra.nl/auteurs/henkvanrijswijk/veugeltjes_03_vink.htm